

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΔΕΣΣΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ (1389)

Με την κατάληψη της Καλλιπόλεως στον Ελλήσποντο το Μάρτιο του 1354, μάλιστα μετά από πρόσκληση του συναυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνού, εμφανίσθηκε στην Ευρώπη ασιατικός λαός, στον οποίο επρόκειτο να υποδουλωθεί όλη η Βαλκανική για περισσότερο από μισή χιλιετία, οι Τούρκοι. Η εξάπλωση των Τούρκων σε βάρος όχι μόνο των Βυζαντινών, αλλά και των Βουλγάρων, των Σέρβων και των Αλβανών, υπήρξε ταχύτατη. Οι επιτυχίες, που είχε στην περιοχή της Μακεδονίας και της Ηπείρου το 1382 ο δεσπότης της Θεσσαλονίκης Μανουήλ, εξόργισαν τον Τούρκο σουλτάνο Μουράτ Α΄ Χουνταβεντικιάρ (= ο μονάρχης, 1360-1389), ο οποίος διέταξε τον «μπελήρμπα» της Ρούμελης (Βαλκανίων) Χαϊρεντίν-πασά να βαδίσει εναντίον της Δυτικής Μακεδονίας. Έτσι, ανάμεσα στις πόλεις της Μακεδονίας, που κατελήφθησαν από τους Τούρκους την όγδοη δεκαετία του 14ου αι., ήταν και η Έδεσσα¹.

Δεν έχει ιστορικά διευκρινισθεί η ακριβής χρονολογία καταλήψεως της Έδεσσας από τους Τούρκους και τούτο, γιατί δεν υπάρχει καμία σχετική αναφορά στις βυζαντινές πηγές· αντίθετα, διασώζονται μερικές αναφορές από Τούρκους χρονογράφους, μεταγενέστερους όμως της αλώσεως της Έδεσσας. Γνωστότερος απ' αυτούς είναι ο Εβλιγιά Τσελεμπί, που επισκέφθηκε την Έδεσσα την άνοιξη του 1668, και από το κείμενο του οποίου προκύπτει έμμεσα ότι η κατάληψη της πόλεως έγινε από το σουλτάνο Μουράτ Α΄, που βασίλευσε από το διάστημα 1360-1389. Συγκεκριμένα, ο Τσελεμπί αναφέρει ότι μετά την κατάληψη της πόλεως έγινε επανάσταση των χριστιανών στη διάρκεια της μουσουλμανικής γιορτής του μπαϊραμιού και την επανάσταση αυτή οι Τούρκοι κατέπνιξαν στο αίμα, γι' αυτό το λόγο πήραν χάτι-σερίφ (= αυτοκρατορική γραφή) από το Γαζή (= νικητή) σουλτάνο Μουράτ Α΄². Το συμπέρασμα που προκύπτει, λοιπόν, από τις αναφορές του Τσελεμπί είναι ότι, αφού η εξέγερση των Ελλήνων έγινε στη διάρκεια της βασιλείας του Μουράτ Α΄, άρα και η κατάληψη της πόλεως έγινε επί του ίδιου σουλτάνου και οπωσδήποτε μετά το 1385, έτος για το οποίο είναι γνωστό ότι κυβερνούσε

1. Βλ. Απ. Βακαλόπουλου, «Πολιτική Ιστορία (της Μακεδονίας από το 1354 ως το 1430)», σσ. 314-18, στο συλλογικό έργο *Μακεδονία, 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*.

2. Βλ. Β. Δημητριάδη, *Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί, Θεσσαλονίκη 1973*, σσ. 237-38.

την Ελλάδα ο Σέρβος Nicola Baldovin Bagaš³.

Η έμμεση αυτή πληροφορία, που αντλείται από το κείμενο του Εβλιγιά Τσελεμπί, γίνεται ευρέως αποδεκτή στην ελληνική ιστοριογραφία (ίσως γιατί ο Τσελεμπί είναι από τους λίγους Τούρκους χρονογράφους μεταφρασμένους στα ελληνικά). Έτσι η μάλλον κρατούσα γνώμη⁴ τοποθετεί την άλωση της Έδεσσας στην απώτερη χρονικά στιγμή της κρίσιμης περιόδου 1385-1389 (post quem-ante quem), δηλαδή στα 1389. Μια άλλη γνώμη⁵, στηριζόμενη σε συμβόλαια αγοραπωλησίας αιχμαλώτων από την Έδεσσα, τα οποία υπογράφησαν στην ενετοκρατούμενη Κρήτη το 1382⁶, βγάζει το συμπέρασμα ότι πιθανόν η Έδεσσα να κατελήφθη από τους Τούρκους τη χρονιά εκείνη (1382) και κατόπιν τούτου οι Εδεσσαίοι αιχμάλωτοι της μάχης πουλήθηκαν από τους κατακτητές Τούρκους στα σκλαβοπάζαρα της Κρήτης. Μια άλλη γνώμη⁷ τοποθετεί την άλωση της Έδεσσας ακόμη νωρίτερα, στο οκταετές διάστημα μεταξύ 1373 (άλωση της Βέροιας σύμφωνα με το Στουγιαννάκη) και 1381 (άλωση των Βιτωλίων = Μοναστήρι), δεδομένου ότι τα Βοδενά βρίσκονται ανάμεσα στις δύο αυτές πόλεις.

Εντούτοις δεν έχουν αξιοποιηθεί τα έργα δύο άλλων Τούρκων χρονογράφων χρονικώς πλησιέστερων προς την άλωση της Έδεσσας. Πρόκειται για τους Neşri και Saddedin⁸. Συγκεκριμένα ο Οθωμανός ιστορικός Neşri (πέθανε το 1520 στην Προύσα) έγραψε το δόμο έργο Gihannuma (= Άτλας του κόσμου) μεταξύ των ετών 1485-1495, από το οποίο διεσώθη μόνον ο έκτος τόμος με τίτλο Ta'rih-i Al-i Osman [= Ιστορία του κράτους των Οθωμανών (κριτική έκδοση από το Nördelke στη συλλογή Zeitschrift Der Morgenländischen Gessellschaft, τ. 13, σ. 176-218 και τ. 15 σ. 333-380 στα τούρκικα και γερμανικά)]. Μεταξύ των άλλων στοιχείων που δίνει ο Neşri για τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του σουλτάνου Βαγιαζίτ Γιλδριμί (= Κεραυνοβόλος, 1389-1402) περιλαμβάνεται και η πληροφορία ότι, αμέσως

3. Βλ. Ninoslava Radošević - Gojko Subotić, «Богородџа Габалџотџа у Бодену» «Η Παναγία Γαβαλιώτισσα στην Έδεσσα», *Sbornik Radova Byzantološkog Instituta XXVII-XXVIII* (Beograd 1989) 217-263, 257. Επίσης, βλ. Subotić, «Манастџр богородџе Месочџотџа» («Μοναστήρι Παναγίας Μεσονησιώτισσας»), ομοίως στο *S.R.B.I.* XXVI (Beograd 1987) 125-171, 168.

4. Βλ. Απ. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 386. Του ιδίου, *Ιστορία της Μακεδονίας, 1354-1833*, α' έκδοση 1969, ανατύπωση 1988, Θεσσαλονίκη, σ. 42. V. Kravari, *Villes et Villages de Macédoine occidentale*, στη σειρά Réalités Byzantines, Paris χ.χ., σ. 68.

5. Βλ. Κ. Σταλίδη, *Η Έδεσσα στα χρόνια της τουρκοκρατίας (14ος αι.-1912)*, Έδεσσα 1988, σ. 102.

6. Βλ. Κ. Μέρτζιου, *Μνημεία Μακεδονικής Ιστορίας*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1947, σσ. 7-8.

7. Βλ. Ε. Στουγιαννάκη, *Έδεσσα η Μακεδονική εν τη ιστορία*, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 229.

8. Βλ. F. Babinger, *Die Geschichteschreiber der Osmanen und Ihre Werke*, Leipzig 1927, σ.

μετά την ανάρρησή του στο θρόνο (4 Ramadan 791= 27 Αυγούστου 1389), ο Βαγιαζίτ άφησε στις Σέρρες τον Εβρενός μπέη και προήλασε για να καταλάβει τα Βοδενά και το Κίτρος (στην Πιερία). Επίσης, ο μεταγενέστερος του Νεζρί χρονογράφος Saddedin (1536-1599, στην καταγωγή Πέρσης από το Ισπαχάν) αναφέρει (τόμ. Ι, σελ. 126) ότι ο Βαγιαζίτ έστειλε τον Εβρενός μπέη στην παλιά πρωτεύουσά του, τις Σέρρες, με την εντολή να καταλάβει τις οχυρές πόλεις (αναγράφεται ρητά ως Vodena) και Κίτρος.

Από τα χωρία αυτά των δύο παραπάνω (προγενέστερων και πιο αξιόπιστων του Τσελεμπή) Τούρκων χρονογράφων προκύπτει ρητά ότι τα Βοδενά δεν είχαν καταληφθεί από τους Τούρκους επί βασιλείας του Μουράτ Α΄, αλλά κατελήφθησαν αμέσως μετά την ενθρόνιση του Βαγιαζίτ (27 Αυγούστου 1389), του οποίου πρώτο μέλημα υπήρξε η άλωση των Βοδενών και του Κίτρος, άρα η άλωση της Έδεσσας πρέπει να τοποθετηθεί χρονικά στους τελευταίους μήνες του 1389 ή στις αρχές του 1390. Στηριγμένος στα στοιχεία αυτά ο σπουδαίος Γερμανός τουρκολόγος C. F. Seybold σε μια ειδική για το θέμα αυτό μελέτη του, όχι μόνο δέχεται την ορθότητα των πληροφοριών των Νεζρί και Saddedin, αλλά και υποστηρίζει ότι ο αναγνωρισμένος στρατηγικός νους του νέου σουλτάνου Βαγιαζίτ Γιλδιρίμ συνέλαβε τη στρατηγική σημασία της Έδεσσας ως διόδου προς την Άνω Μακεδονία και την Αλβανία και του Κίτρος ως διόδου προς τα Τέμπη και τη Θεσσαλία, και για τούτο έθεσε ως πρώτο μέλημά του την κατάληψη αυτών των δύο οχυρών πόλεων⁹. Ο Seybold, μάλιστα, υποστηρίζει ότι η ορθή ανάγνωση των με αραβικά στοιχεία τοπωνυμικών λέξεων στο κείμενο του Νεζρί είναι Vodena= Έδεσσα και όχι Widdin της Βόρειας Βουλγαρίας.

Το μόνο σημείο, στο οποίο διαφέρουν οι Νεζρί και Saddedin, είναι το αν την Έδεσσα (και το Κίτρος) κατέλαβε αυτοπροσώπως ο σουλτάνος Βαγιαζίτ ή έστειλε για το σκοπό αυτό το στρατηγό του Γαζή Εβρενός μπέη, ο οποίος —αυ σημειωθεί— ήταν εκτουρκισμένος Έλληνας με το όνομα Αυγερινός ή Όρνος¹⁰. Η άποψη υπέρ του Εβρενός είναι η επικρατέστερη, αν συνδυαστεί μάλιστα με τη μαρτυρία του Τσελεμπή και με την επιτόπια προφορική παράδοση¹¹ περί καταλήψεως της Έδεσσας από το Γαζή Εβρενός, ο οποίος θεωρείται ιδρυτής της πόλης των Γιαντισών¹², όπου πήρε τεράστιες εκτάσεις ως φέουδο (= ζιαμέτ)¹³.

9. Βλ. C. F. Seybold, «Neşri's Notiz über die Eroberung von Vodena-Edessa und Citroz-Kitros Pydna durch Bajizid I Jildirim 1389», στο *Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft* Bd. 74 (1920) 289-292.

10. Βλ. Δ. Κιτσιήνη, *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: 1280-1924*, Αθήνα 1988, σσ. 55-56.

11. Βλ. Ε. Στουγιαννάκης, *ό.π.*, σ. 232.

12. Βλ. Χ. Χατζή, *Τα Γιαντισά στην ιστορία, Θεσσαλονίκη χ.χ.*

13. Βλ. Απ. Βακαλόπουλο, *Ιστορία της Μακεδονίας, 1354-1833*, σ. 53.

Πάντως, σύμφωνα με μια πληροφορία¹⁴, μέχρι το 1912 ανάμεσα στους Τούρκους της Έδεσσας υπήρχε η παράδοση ότι η κατάληψη της πόλεως έγινε από τον Τούρκο στρατηγό Αλάν και το όνομά του πήρε η περιοχή της Έδεσσας (σημ. εργοστάσιο ΣΕΦΕ.ΚΟ.), απ' όπου κατά την παράδοση μπήκε ο Αλάν στην πολιορκούμενη πόλη. Τέλος η σχετική ελληνική προφορική παράδοση (όπως προαναφέρθηκε, γραπτή ελληνική πηγή δεν υπάρχει) αναφέρει ότι η Έδεσσα κατελήφθη από τους Τούρκους έπειτα από πολιορκία του Εβρενός μπέη και μόνο χάρη στην προδοσία του περιφημου Κελ-Πέτρου (= Πέτρος ο Κασιδιάρης). Αυτό γράφει ο Στουγιαννάκης¹⁵, τον οποίο ακολουθούν οι Σιβένας¹⁶ και Απ. Βακαλόπουλος¹⁷: παραδόξως ο μητροπολίτης Διονύσιος Παπανικολόπουλος¹⁸ αναφέρει ότι η Έδεσσα «έπεσε» μετά οκτάμηνη πολιορκία, χωρίς να αιτιολογεί από πού προκύπτει το στοιχείο του χρόνου διάρκειας της πολιορκίας.

Εντούτοις, αντίθετα προς όλες αυτές τις προφορικές παραδόσεις (ελληνικές και τουρκικές) από τα νεότερα —σερβικής προέλευσης— ιστορικά στοιχεία των Κωδίκων της Μονής Αγίου Παύλου του Αγίου Όρους¹⁹ διαφαίνεται ότι η Έδεσσα δεν κατελήφθη από τους Τούρκους κατόπιν μακράς πολιορκίας, αλλά παρεδόθη σ' αυτούς ίσως και αμαχητί από τους Σέρβους κυρίους της και για το λόγο αυτό δεν κατεστράφη από τους Τούρκους· τελικά, όμως, την καταστροφή δεν απέφυγε η Έδεσσα, γιατί σε λίγα χρόνια συνέβη ο καταστροφικός σεισμός του 1395, ο οποίος ισοπέδωσε την πόλη, όπως μας πληροφορεί το βραχύ χρονικό 60α της Εθνικής Βιβλιοθήκης Αθηνών: «έγινεν ο σεισμός ο μέγας και εχάλασαν και εβυθίστηκαν τα Βοδανά»²⁰.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΙΝΤΣΗΣ

14. Βλ. Κ. Σιβένια, *Η Έδεσσα επί τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 7-9.

15. Βλ. Ε. Στουγιαννάκη, *ό.π.*, 230-31.

16. Βλ. Κ. Σιβένια, *ό.π.*, σ. 7 επ.

17. Βλ. Απ. Βακαλόπουλο, *ό.π.*, σ. 42.

18. Βλ. Δ. Παπανικολόπουλου (μητροπολίτου Εδέσσης, 1951-1967), *Η Αγία Νεομάρτυς Παρθένα η Εδεσσαία*, Αθήνα 1958, σ. 24.

19. Βλ. N. Radošević - G. Subotić, *ό.π.*, σ. 263.

20. Βλ. P. Schreiner, *Die Byzantinische Kleinchroniken*, III τόμ., Wien 1975-77-79, τόμ. 3ος, σ. 151.